

BOLALARDA PSIXOSOMATIK BUZILISHLARNI KELITIRIB CHIQUARUVCHI OMILLARNING O'RGANILGANLIGI

Askarova Nargiza Abdivalievna.

Toshkent davlat amaliy fanlar universiteti, "Psixologiya" kafedrası psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent v\b

Annotatsiya. Bolaning psixik salomatligini saqlash va mustahkamlash, jamiyatga moslashish qobiliyatini rivojlantirish eng muhim vazifalardandir. Hozirgi kunda psixosomatik buzilishlar oqibatida bolalarning nafas olish tizimi va ovqat xazm qilish organlarida kasalliklar ko'payib bormoqda.

Kalit so'zlar. Psixosomatika, psixika, emotsiya, kasallik, depressiv buzilishlar, intellekt, shaxslararo munosabatlar; psixoterapiya, nevroz, hayot sifati.

ИЗУЧЕНИЕ ФАКТОРОВ ВЫЗЫВАЮЩИХ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИЕ РАССТРОЙСТВА У ДЕТЕЙ

Аскарова Наргиза Абдивалиевна.

Ташкентский государственный университет прикладных наук, кафедра «Психология», доктор философских наук в области психологии, доцент

Аннотация. Сохранение и укрепление психического здоровья ребенка, развитие способности адаптироваться к обществу – одна из важнейших задач. В настоящее время из-за психосоматических расстройств увеличивается число заболеваний органов дыхания и пищеварения у детей.

Ключевые слова. Психосоматика, психика, эмоции, болезни, депрессивные расстройства, интеллект, межличностные отношения, психотерапия, неврозы, качество жизни.

STUDY OF FACTORS CAUSING PSYCHOSOMATIC DISORDERS IN CHILDREN

Askarova Nargiza Abdivalievna.

Tashkent State University of Applied Sciences, «Psychology» Department, Doctor of Philosophy in Psychology, Associate Professor, etc.

Abstract. Maintaining and strengthening the child's mental health, developing the ability to adapt to society is one of the most important tasks. Currently, due to psychosomatic disorders, diseases in the respiratory system and digestive organs of children are increasing.

Keywords. Psychosomatics, psyche, emotion, disease, depressive disorders, intelligence, interpersonal relations, psychotherapy, neurosis, quality of life.

Kirish. Psixosomatik kasalliklar - psixogen kasalliklar natijasida kelib chiqqan organlar va tizimlarning disfunktsiyasi, ba'zi tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, bolalar va o'smirlar sonining 10 dan 40 foizigacha bo'lgan bolalar va o'smirlar kasallanishida tobora muhim o'rin egallaydi. Psixogen kasalliklar va psixosomatik kasalliklar butun dunyo olimlari o'rtasida munozaralarga sabab bo'lmoqda. Ruhiiy va jismoniy salomatlik o'rtasidagi bog'liqlik qadimgi mutafakkirlar tomonidan qayd etilgan - Aristotel, Platon, Ibn Sino. Qadimgi diniy amaliyotlarda birinchi psixoterapevtik muolajalar paydo bo'lgan. Psixosomatik kasalliklar, organlar va tizimlarning disfunktsiyalari, psixogen sabablarga ko'ra yuzaga kelgan kasalliklar bolalar va o'smirlar orasida ortib borayotganini ko'rishimiz mumkin. Bu borada pediattrdan yordam so'rganlar orasida somatik shikoyatlarning 40-68 foizi ushbu kasalliklardan aziyat chekmoqda. Kasalxonada davolanayotgan bolalarning 80,9 foizida psixogeniyalar aniqlanadi, bemorlarning 40 foizida ular kasallikning sababi yoki uning kechishini og'irlashtiruvchi omil hisoblanadi.

Adabiyotlar taxlili. Ko'pincha bolalik davrida psixogen simptomlar nevroz shaklida namoyon bo'ladi. G'arbiy nemis tadqiqotchilari G. Nissen, P. Strunk (1989) bolalik davridagi nevrozlarni ikki guruhga ajratadi: asosan ruhiy belgilarga ega bo'lgan psixogen kasalliklar va somatik belgilar bilan psixogen kasalliklar. A.B. Smulevich, A.Yu. Aleksandrovskiylarning ta'kidlashicha, psixosomatika bilan og'rigan bolalar ko'pincha an'anaviy qo'llaniladigan terapiya usullarining samarasizligini boshdan kechiradilar, bu esa psixosomatikaning surunkalilashuviga, bolaning ijtimoiy moslasha olmasligiga, hayot sifatining pasayishiga, nogironlik va somatik kasallik tufayli nogironlikka olib keladi. Biroq, psixosomatik

kasalliklarning yoshga bog'liq xususiyatlari masalalari hal qilinmagan va ma'lumotlar etarli emas.

Tasavvurni faollashtiradigan maxsus usullardan foydalanish (guruh katatimik-tasavvur psixoterapiyasi), tanaga yo'naltirilgan bilan birlashtirilgan mashqlar eng adekvat usullar majmuasi bo'lishi mumkin psixosomatik kasalliklar uchun psixologik tuzatish (bronxial Astma)

Ayniqsa, oiladagi shaxslararo munosabatlarning ta'siri va ota-onalarning shaxs xususiyatlari, bolalarda psixosomatik kasalliklarning rivojlanishini keltirib chiqaruvchi omil sifatida yetarlicha o'rganilmagan. Bu omillarning barchasi bolalarda psixosomatik kasalliklarning o'z vaqtida tashxisi qo'yilmasligi yoki ularning ortiqcha tashxisiga olib kelishi mumkin. Psixosomatik kasalliklarning yuqori chastotasiga qaramay, bu tashxis amaliyotida juda kam uchraydi. Bu muammoni etarli darajada bilmaslik, mutaxassislarning yaxshi xabardor emasligi, psixosomatik kasalliklarni tasniflashda yagona yondashuvning yo'qligi dolzarb muammolaridan biridir. Ushbu vaziyat esa, bolalardagi klinik va psixologik ko'rinishlarni baholash, psixosomatik kasalliklarning rivojlanishi uchun xavf omillarini aniqlash va ularni bartaraf etish va oldini olishga differensial yondashuvni aniqlash uchun qo'shimcha tadqiqotlarni talab qiladi. Psixosomatik kasalliklarni aniqlash onalar va bolalar salomatligini muhofaza qilish uchun ayniqsa muhim hisoblanib, alohida yondashuvni talab qiladi.

O.V.Zalesskaya tomonidan astma bilan kasallangan o'smirlar ustida olib borilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, tasavvurni faollashtiradigan maxsus usullardan foydalanish (guruh katatimik-tasavvur psixoterapiyasi), tanaga yo'naltirilgan bilan birlashtirilgan mashqlar eng adekvat usullar majmuasi bo'lishi mumkin. Olimaning fikricha, psixosomatik kasallik o'smirning tengdoshlar bilan muloqot intensivligining pasayishiga ta'sir qiladi, bolalarda xavotirlanish kuchayadi, mustaqillik va qiziqishning pasayishi kuzatiladi va o'quv faoliyatiga salbiy ta'sir qiladi. Ularning jismoniy va intellektual salohiyatisha salbiy ta'sir ko'rsatib, turli sharoitlarda ijtimoiy va psixologik moslashishda qiyinchiliklarga olib keladi.

Yu.F.Antropov (2002) bolalardagi barcha psixosomatik buzilishlar affektiv depressiv buzilishlar fonida yuzaga keladi, deb hisoblaydi. U ko'pincha maktab va o'smirlik davrida kuzatiladigan psixosomatik reaksiyalarni, psixosomatik holatlarni, o'rta va katta yoshdagi o'smirlik davridagi psixosomatik kasalliklarni aniqlaydi. Yu.F. Antropov 2002 yilda u bolalarda PSR ning yangi tasnifini taklif qildi unda PSR ajralib turadi: 1) ularning lokalizatsiyasi bo'yicha - anatomik va funktsional printsipga asoslangan; 2) patologik ko'rinishlarning sifat va miqdoriy xususiyatlariga ko'ra - psixosomatik reaksiyalar, holatlar, kasalliklar; 3) tarqalish bo'yicha - shartli ravishda monotizimli va politizimli psixosomatik (funktsional) buzilishlar (chunki bu nafaqat somatik, balki ruhiy sohaga ham ta'sir qiladi); 4) depressiv ko'rinishlarning klinik zo'ravonlik darajasiga ko'ra - subdepressiya, yashirin depressiya, o'rtacha depressiya (distimiya, disforiya) va og'ir depressiya; 5) depressiv buzilishlar genezisiga ko'ra - endogen, psixogen va qoldiq organik depressiya; 6) psixosomatik va unga hamroh bo'lgan affektiv (depressiv) buzilishlar asosidagi sifat belgilariga (sindromik tuzilishga) ko'ra - astenik, tashvishli, melanxolik, aralash.

D.N.Isaevning monografiyasida «Bolalardagi psixosomatik kasalliklar» (2005) eng ko'p uchraydigan shaxs buzilishlarini tasvirlaydi. Ular orasida izolyatsiya, tashvish, tashqi ogohlantirishlarga sezgirlikning oshishi, pessimizm va umidsizlikka moyillik, yuqori darajadagi intilishlar bilan past intellekt bor edi. Bundan tashqari, sub'ektning stressli vaziyatdan xabardorligi va unga moslashish qobiliyati alohida ta'kidlangan. Noqulay oila va boshqa mikroijtimoiy omillarning foni katta ahamiyatga ega. Bolaning sog'lig'ining holati, ko'pgina mualliflarning fikriga ko'ra, onaning sog'lig'iga bog'liqdir. Bolaning hissiy jihatdan mahrum bo'lishining sababi onaning ruhiy tushkunligi bo'lishi mumkin, bu esa onaning bolasidan voz kechishi va uni qarovsiz qoldirishi mumkin. Depressiv kasalliklarga chalingan onalar o'zlari bajaradigan ta'lim funktsiyalari sifatining pasayishini qayd etadilar. Bu bolada umidsizlikni (ko'ngilsizlikni) keltirib chiqaradi, ota-onaning maxsus uslubi bilan qo'llab-quvvatlanadi (avtoritarizm, bolaning ehtiyojlarini e'tiborsiz qoldirish, shu bilan birga haddan tashqari himoyalani), bolada yashirin kemtiklik holatini yaratadi. Rollo May (2001) psixosomatik kasalliklarni bolalik davridagi ta'lim tizimlari bilan, aniqrog'i ularning buzilishi bilan bog'laydi. U bulimiyani onalarda bolalarni haddan tashqari himoya qilishning namoyon bo'lishi bilan bog'laydi va aksincha holat – anoreksiya, nervozni e'tiborning etishmasligi bilan bog'laydi.

Xulosa. Ushbu muammo yuzasidan o'tkazilgan adabiyotlar taxlili natijasida quyidagi xulosalar qilish mumkin.

Bolalardagi psixosomatik kasalliklar yoshga bog'liq xususiyatlarga ega: 1 yoshgacha - bu neyropatiya fonida, erta bolalik davridagi reaksiyalar, 1 yoshdan 3 yoshgacha - reaksiyalar va holatlar, 3 yoshdan oshgan bolalarda -bir vaqtning o'zida reaksiyalar va kasalliklar kuzatiladi. Bolalardagi

psixosomatik buzilishlarning klinik ko'rinishi asosan ovqat hazm qilish, yurak-qon tomir tizimining buzilishi bilan namoyon bo'ladi. Jumladan, nafas olish tizimlarida kasalliklar paydo bo'la boshlaydi. Vegetativ kasalliklari bo'lgan bolalarda psixosomatik kasalliklarning paydo bo'lishi va rivojlanishining xavf omillari - bu og'ir akusherlik tarixi, noqulay ijtimoiy omillar, onalarning shaxsiy xususiyatlari, onabola tizimidagi munosabatlarning buzilishi, bolalarni tarbiyalash tizimidagi buzilishlar bilan bog'liqdir.

Bolada ota-onalarning shaxsiy hayotidagi har qanday salbiy o'zgarishlar kasallik xavfini oshiradi va ba'zida faqat og'riqli ko'rinishlar oiladagi tartibsizlikning ifodasi bo'lishi mumkin. Oilaviy munosabatlardagi har qanday salbiy o'zgarishlar nafaqat bolani stressga moyil qiladi, balki uning individualligini rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Depressiyaga uchragan bolalar, oilaviy muammolar, ayniqsa somatik va psixonevrologik kasalliklar fonida, o'ziga ishonchsizlik, umidsizlik va foydasizlik tuyg'ularini boshdan kechiradilar. Bolalardagi somatik shikoyatlar davomiyligi va namoyon bo'lishiga ko'ra patologik affektga ekvivalent bo'lishi mumkin, bu har doim me'yordagi hissiy reaksiyalar bilan birga keladi.

Boshqacha qilib aytganda, somatik shikoyatlar komorbid psixogen kasalliklarga ishora qiladi. Vegetativ disfunktsiyalarning rivojlanishida asosiy rol neyvropatik sharoitlar va miya-organik etishmovchilik fonidagi uzoq muddatli psixotraumatik vaziyatlarga tegishli. Bolalarda psixosomatik kasalliklar bilan nevrozlarning rivojlanishining tegishli omillari oiladagi nizolar, noto'g'ri tarbiya va ota-onalar tomonidan bolaning imkoniyatlariga nisbatan haddan ortiq yuqori talablardir. Shaxs bunga psixologik kompensatsiya mexanizmlarini shakllantirish orqali javob beradi, chunki travmatik tajribalardan «qochish», ularni turli xil faoliyat turlari bilan bostirish, travmatik vaziyatga bevosita qarshilik ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. Антропов Ю.Ф., Шевченко Ю.С. Психосоматические расстройства у детей и патологические привычные действия у детей и подростков. - М., Издательство Ин-та Психотерапии, 2000. – 304 с.
2. О.В.Залеская. Особенности образа тела у подростков с психосоматической патологией на примере бронхиальной астмы. Автореф. дис. к.п.н. Москва-2007.
3. Исаев Д.Н. Психосоматические расстройства у детей: руководство для врачей. - СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
4. Л.Р.Нурлыгаянова. Психосоматические расстройства у детей с неврозами. Автореф. дис. к.м.н. Уфа – 2010.
5. Abdivalyevna, A. N. (2023). Psychoprophylaxis Of Depressive Situations In Crisis Situations. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 21, 1-4.
- 6.8. Аскарлова, Н. А. (2022). Влияние родительского отношения на психологическое здоровье детей.
9. 10. Аскарлова, Н. (2021). Диққат етишмаслиги синдромли ва гиперактив болаларда эмоционал соҳа коррекциясининг асосий методлари. Общество и инновации, 2(10/S), 548-554.
11. 12. Аскарлова, Н. А. (2019). Синдром дефицита внимания и гиперактивности – как одна из проблем готовности к школе. Вестник интегративной психологии.